

Ірина Матяш

ДОЛЯ «ДИПЛОМАТИЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ» ФРАНЦУЗЬКОГО УКРАЇНЦЯ ЄВГЕНА СЛАБЧЕНКА

У статті висвітлено процес підготовки та спроб видання неопублікованої праці Євгена Слабченка (Ежена Деслава) «Дипломатична історія України». Вказано, що завдяки сприянню Осередку української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба, Канада) рукопис готується до друку.

Ключові слова: Євген Слабченко, Ежен Деслав, «Дипломатична історія України».

50 років тому в Канаді, у «столиці» провінції Манітоба — місті Вінніпег, мала побачити світ праця французького українця Євгена Слабченка (відомого в Європі митця кіноавангарду Ежена Деслава) «Дипломатична історія України». Її вихід спершу було заплановано на початок 1965 року, потім дату змінено на пізнішу, зрештою — пересунуто на весну 1966 року. Планувалося, що презентація праці відбуватиметься разом із виставкою дипломатичних документів, збиранням яких тривалий час займався автор-упорядник. Подія мала перспективи стати непересічною завдяки оригінальності задуму і викликати передбачуваний інтерес. Однак працю не було видано, а у вересні 1966 року у сонячній Ніцці за тисячі кілометрів від холодного Вінніпегу на 67 році пішов із життя і Євген Слабченко, свідомий українець, митець, збирач української документальної спадщини за кордоном і невтомний фантазер від науки¹.

На протигагу браку інтересу до творчості митця за радянського часу, нині викристалізувалося кілька напрямів досліджень його діяльності. Їх можна окреслити як археографічний (публікація епістолярію та відомостей про його архів)², кінознавчий (дослідження творчого доробку в галузі кіно)³, біоісторіографічний (вивчення життя та діяльності)⁴, краєзнавчий (відтворення заслуг у контексті певних регіонів)⁵. Парадокс «відомості» цього діяча полягає в тому, що українські автори (насамперед — краєзнавці) опираються переважно на часто міфологізовані публікації про Деслава, базовані на його особистих фантазіях, або переповідають статті французького мистецтвознавця Любомира Госейка, який має в своєму розпорядженні більшу частину архіву Слабченка, однак, очевидно, не ознайомлений з іншими складовими джерельної бази дослідження біографії свого героя. Слід зазначити, що саме Любомир Госейко доклав чи не найбільше зусиль до повернення постаті Ежена Деслава в поле уваги

науковців. Російські кінознавці переважно позиціонують Деслава як «російського емігранта» (Авдотья Смирнова: «українка по происхождению во Франции Евгения Славченко называли русским»), а стислі біографічні довідки рясніють помилковими відомостями⁶. Такі факти та безліч суперечностей у публікаціях про Деслава-Слабченка засвідчують потребу створення його біографії на підставі репрезентативної джерельної бази та дослідження внеску в розвиток українознавчих студій за межами України. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує в цьому контексті його діяльність щодо створення Світової збірки українки з Дипломатичною бібліотекою та архівом у її складі та «головна праця життя» (за визначенням самого автора) — «Дипломатична історія України».

Неопублікований текст цієї праці зберігся в архіві Осередку української культури і освіти, що діє у канадському місті Вінніпег від 1944 року. Загалом колекція Євгена Деслава-Слабченка складає три теки: одну — машинопис «Дипломатичної історії України» (Вох 1/1: 1/3 Fa-5-7), дві — ілюстрації до тексту (Вох 1/1: 2/3 Fa-5-7; 3/3 Fa-5-7)⁷. Назву праці зазначено на титулі двома мовами (українською і французькою). Так само вказано ім'я автора та прізвище-псевдонім. Недоречність використання творчого псевдоніму, відомого в світі кіно, у науковому виданні першим зауважив Євген Бачинський, написавши на надісланому йому Деславом примірнику змісту «Дипломатичної історії України» у вересні 1964 року: «Чому не Євген Слабченко?»⁸. Натомість автор не відчував різниці у використанні власного прізвища і творчого псевдоніма. Від 1942 року⁹ переважно підписувався власним прізвищем або поєднанням власного імені з творчим псевдонімом — Деслав: Євген Деслав, Євген Деслав-Слабченко, Євген де Слав та ін. Однак, чому він не вказав на титулі власного прізвища, достеменно не відомо. На титулі вказано також дату — «1964 рік». Саме з початком цього року в листуванні Євгена Слабченка пов'язується завершення підготовчої праці й здійснення всебічних заходів щодо підготовки її до друку. Хронологічні межі викладу охоплюють 907–1918 рр.: від першої угоди київського князя Олега з візантійським імператором Львом VI до IV Універсалу Української Центральної Ради.

На перший погляд, обсяг тексту здається значно більшим за фактичний, оскільки кожен розділ ретельно відокремлений у спеціальний файл-обкладинку, а рукописні заголовки розділів винесено на окремі аркуші. Обсяг тексту складає 396 аркушів машинопису (із незначними рукописними авторськими виправленнями). При цьому, на 5 аркушах надруковано зміст, на 3 аркушах викладено бібліографію (52 позиції). Загальну кількість розділів позначено як 124, однак текстів трьох розділів («Український рух 1890-х років у звіті австрійського конзуля в Києві»,

«Іноземні представники в Києві 1917 року», «З'їзд народів скликаний Українською Центральною Радою в Києві 21–28 вересня н. ст. 1917 року»), зазначених у змісті, бракує. Зауважимо, що в 12 розділах текст складає лише документ без коментарів (різними мовами), а на 62 аркушах розташовано від 3 до 12 рядків машинописного тексту. Таким чином, реальний обсяг праці — приблизно 250 аркушів.

Насамперед привертає увагу її назва. Вона свідчить про оригінальність задуму, адже ніхто з представників української дипломатії доби УНР, які опинилися у вимушеній еміграції, не зреалізував подібного проекту. Найпоширенішим жанром «писань» на цю тему досі були мемуари (найчастіше в контексті загальних спогадів про пережите), які створювали починаючи від середини 1920-х років колишні співробітники різних рангів дипломатичних установ (Микола Галаган, Дмитро Дорошенко, Федір Матушевський, Євмен Лукасевич, Володимир Сікевич, Михайло Тишкевич, Ян Токаржевський-Карашевич, Євген Онацький, Лонгин Цегельський, Олександр Шульгин та ін.) із власних переконань чи відповідаючи на заклик Симона Петлюри щодо необхідності відтворення подій буремних років Української революції в спогадах¹⁰. Спеціально висвітленню діяльності дипломатичних представництв УНР, подій міжнародного значення та публікації спогадів дипломатів присвячувався випуск історичного календаря-альманаха «Червоної калини» за 1939 рік — «Україна на дипломатичному фронті». «Вже багато наших діячів старшого покоління, що займали різні відповідальні становища зійшли за останні 20 років у могилу і з ними пропав не один цікавий спомин, що міг би освітлити деякі моменти нашої політичної пропаганди за кордоном. Не всі з живих мають охоту або можуть з огляду на різні особисті мотиви, чи загальні причини, ділитися своїми вражіннями. Не один, не маючи змоги сказати всієї правди, взагалі мовчить», — наголошувалося в передмові¹¹. Відтак видання позицінувалося як перша спроба акумулювати спогади та публікації посадовців, причетних до формування української дипломатичної служби доби Української Народної Республіки та Української держави. В ньому було опубліковано спогади М. Данька «Від «Союзу визволення України» до української дипломатії», П. Коваліва «Дипломатична діяльність за часів української держави», Д. Левицького «З дипломатичних спогадів», І. Борщака «Як була зорганізована Мирова конференція 1919 р.», М. Рудницького «Париж 1919: Притяжке становище української делегації на Мирову Конференцію», Ю. Налісника «Перше посольство української держави в Болгарії (спогад зперед 20-х років)» та ін.¹².

Відомо, що над синтетичною працею «Історія української дипломатії» працював князь Ян Токаржевський-Карашевич (1885–1954), котрий мав європейську освіту (студював філософію і політичні науки в універ-

ситетах Швейцарії, Австрії, Німеччини, Франції), ступінь доктора філософії і політичних наук та потужний досвід дипломатичної роботи (розпочав дипломатичну службу в Посольстві Української Держави у Відні, за часів Директорії виконував обов'язки посла УНР у Туреччині (1919–1921), як дипломат особисто доповідав у Римі Папі Бенедиктові XV про становище українського духовенства в Галичині, від січня 1922 р. був віце-міністром закордонних справ і керівником міністерства закордонних справ УНР в екзилі), вільно володів польською, італійською, німецькою, французькою, англійською мовами. Однак праця в цілісному вигляді не вийшла в світ, її фрагмент опублікував часопис «Визвольний шлях» під назвою «До джерел наших державних традицій» (Уривки з недрукованого твору «Історія української дипломатії»)¹³. Ключова ідея, продемонстрована в цьому нарисі, полягала в розумінні «відчуття національної окремішності» українців як «підстав [їх] європейськості», «першої основи минулого і державних традицій»¹⁴ та важливості для розвитку державних традицій розуміння традицій церковно-релігійних. У цьому контексті Ян Токаржевський-Карашевич наголошував, що «воююче православ'є і конфесійна боротьба є українському народові чужі, це завжди річ нав'язана чужинцями»¹⁵. Однак, розглянувши в стислому нарисі зародження державних традицій за доби князя Ігора, він власне питанням дипломатії уваги не приділив.

Підготовлена до видання Євгеном Слабченком «Дипломатична історія України» концептуально відрізняється від згаданих публікацій. Своїм завданням він убачав, судячи з назви та змісту, висвітлення історії України як суверенної держави від Київської Русі до Української Народної Республіки через процес боротьби за незалежність шляхом як дипломатичних зусиль, так і збройної боротьби, її ролі як регіонального і міжнародного гравця, становлення контактів із іншими країнами та організації дипломатичної служби. На цій ключовій ідеї автор-упорядник наголошував і в листі до Михайла Єремїва, вказуючи, що присвячує працю «українській молоді, яка переконується, студіюючи її, що Україна завжди вважала себе незалежною»¹⁶. У тексті однак немає жодних тлумачень поняття «дипломатична історія України», «історія дипломатії» тощо, як і взагалі будь-яких роздумів теоретичного характеру чи узагальнень. Можна припустити, що автор обрав назву не з якихось наукових міркувань, а за аналогією з назвою твору відомого французького історика Антонена Дебідюра (1847–1917), завідувача кафедр університету в Нансі та в паризькій Сорбонні, — «Дипломатична історія Європи від Віденського до Берлінського конгресу (1814–1878)». Паризьке франкомовне видання 1917 року цієї праці міститься в списку використаної автором літератури. Крім згаданої праці, серед історіографічних джерел

«Дипломатичної історії України» — класичні монографії Миколи Костомарова, Михайла Драгоманова, Сергія Соловйова, дослідження учених-емігрантів: Симона Наріжного, Любомира Винара, Бориса Крупницького, Ілька Борщака, Євгена Онацького.

Немає, втім, у цьому переліку праці Богдана Галайчука (1911–1974) «Дипломатична історія», опублікованої у згаданому спеціальному виданні історичного календаря-альманаха «Червоної Калини» за 1939 рік. На той час 27-річний науковець (випускник Католицького університету в Бельгії, який здобув докторат політичних наук в Інсбруку і правознавства в Мюнхені), згодом один із найавторитетніших українських учених Аргентини, автор праць з міжнародного права та історії дипломатії, проф. Галайчук запропонував розгорнуте визначення поняття «дипломатична історія», указав на її ретроспективну і прогностичну функції та окреслив пріоритетні методи дослідження. «Здається, що ще найбільше видержлива на зуб часу дипломатія — може тому, що вона не має ніяких ідеалів за винятком одного вічного: *salus rei publicae suprema les*, — зазначав учений. — З огляду на цю тривкість дипломатії та форм міжнародного співжиття дипломатична історія — це не звичайна наука про минуле. Вона дозволяє нам викрити у минулому дещо таке, що досі не втратило ще своєї актуальности, а саме форми міждержавних взаємин та напрямних закордонної політики поодиноких держав... Які є форми міжнародного життя та засоби акції держав на міжнародній арені, як вони виглядають у практичному пристосуванні — це показує нам саме дипломатична історія... Зрештою дбайлива аналіза дипломатичної історії з огляду економії, геополітики, стратегії та інших ділянок знання, які мають зв'язок з міжнародною політикою, дозволить нам пізнати зміни в політиці поодиноких держав та відрізнити у них часові відхили від глибших течій, які вплинули на зміну політики даної держави та з яких можемо передбачити її майбутній напрям»¹⁷. Принципово важливим він вважав створення об'єктивної дипломатичної історії (не «народного пам'ятника», музею, саркофага, святині культу кращого минулого), «навіть коли вона прикра», абстрагуючись від особистих поглядів чи впливу партійних принципів із застосуванням критичного підходу: «Дипломатична історія мусить бути критична — іде тут про критику фактів і метод, не осіб... Дипломатична історія мусить нам дати вірну і подрібну відповідь на питання: чому ми програли визвольну війну на міжнародній арені та як охоронитись перед такою програю на майбутнє»¹⁸. Поспіль із принципом об'єктивності та історизму Богдан Галайчук вказував на потребу застосування міждисциплінарного підходу, що забезпечить «фаховість» відтворення подій дипломатичної історії. Ще одна сформульована автором методологічна вимога торкалася джерельної бази

дипломатичної історії. Б. Галайчук закликав будувати її «на точних і вірних джерелах» — опублікованих або збережених у архівах дипломатичних документах. При цьому він наголошував на необхідності створення архіву дипломатичних документів та активізації продукування дипломатичної мемуаристики як історичного джерела. Усвідомлюючи, що не всі спогади можна публікувати, він закликав до формування дипломатичних архівів: «Є матеріали, яких годі публікувати, є такі, яких краще не публікувати, при найменше в популярних виданнях та у пресі. Але нема таких спогадів, яких не можна би списати — і зложити в архіві, де вони були би доступні для вузького кола дослідників, як цінні матеріали до нашої дипломатичної історії — і до висновків на майбутнє»¹⁹.

Текст «Дипломатичної історії України» свідчить про те, що Євген Слабченко не був знайомий із поглядами Богдана Галайчука. Його викладу притаманна героїзація козацьких подвигів, наявність лакун у матеріалі, надмірне застосування цитат, брак аналітичних висновків та джерелознавчої критики, що не свідчить про «фаховість» автора. Однак деякі напрями його діяльності останніх 20 років життя корелювали з принципами, висловленими цим ученим.

Видання планувалося ілюстрованим — з цією метою автор-упорядник збирав фотодокументи, серед яких збереглися унікальні фото надзвичайних дипломатичних місій УНР у європейських країнах, оригінали дипломатичних паспортів, мапи, схеми, графічні малюнки тощо. Переважна більшість фотодокументів — оригінали. Частина світлин становить собою зображальні джерела до іншого, ніж указаний у назві праці, періоду, зокрема за 1919–1921 рр. Окремі ілюстрації з цієї збірки (фото співробітників українських дипломатичних місій із фондів Музею визвольної боротьби у Празі) були надруковані в Історичному календарі-альманасі «Червоної Калини» за 1939 рік і передруковані на сторінках наукового щорічника «Україна дипломатична» за 2002 рік. Загалом ілюстративний матеріал значно ширший за часом і відображеними в ньому подіями й особами за окреслені в «манітобському» тексті «Дипломатичної історії України». Таке співвідношення тексту та ілюстративно матеріалу дає підстави для припущення про існування ширшого варіанту тексту.

Поспіль із цим припущенням потребували вивчення й питання, пов'язані як із причиною появи примірника праці французького українця в Канаді та невдалою організацією його друку, так і з наявністю в автора відповідного досвіду і кваліфікації для такого важливого видання та причинами, що спонукали до його створення.

Завдання цієї статті саме й полягало в з'ясуванні долі «Дипломатичної історії України» Євгена Слабченка від виникнення задуму до завершення підготовки до друку. Таке дослідження здійснювалося вперше на підставі

архівної інформації, розпорошеної в документах, які зберігаються в державних і приватних установах різних країн: України, Канади, Франції, США та ін.

Численні листи Євгена Слабченка-Деслава до українських діячів щодо підготовки видання та дотичних до цієї праці проектів, які він пробував утілювати (створення Світової збірки україніки та Дипломатичного архіву, Ахіву української еміграції); машинопис змісту видання та коментарі до нього, газетні вирізки з анонсами майбутньої презентації книги та організації виставки з історії української дипломатії в м. Вінніпег тощо вдалося виявити в Бібліотеці та архівах Канади (фонди Василя Авраменка, Михайла Єремїва, Володимира Кубійовича та інших українських діячів), в колекціях Євгена Бачинського у Відділі спеціальних колекцій та архіву Бібліотеки Карлтонського університету в Оттаві, в документальних збірках Михайла Єремїва, Микити Мандрики, Павла Маценка в архіві Осередку української культури і освіти в м. Вінніпег та ін.

Важливі відомості про участь автора в діяльності дипломатичних установ УНР містять документи, виявлені в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ф. 3696 «Міністерство закордонних справ УНР», ф. 3752 «Надзвичайна дипломатична місія Української Республіки в Сполучених Штатах Америки, м. Вашингтон» та ін.). Документи про його родинну історію зберігаються в Державному архіві Черкаської області (ф. 931 «Колекція. Метричні книги записів актів цивільного стану») та Державному архіві Київської області (ф. 384 «Київська губернська комісія першого загального перепису населення у 1897 році, Київ»).

Особистий архів Євгена Слабченка, на жаль, нині перебуває в приватній власності й практично не доступний дослідникам. Невдовзі після його смерті 10 вересня 1966 року документальне зібрання об'ємом «близько 5000 досьє» («20 дерев'яних скринь кожна приблизно по 30 кг») придбав у вдови Слабченка — Деніз Слабченко-Борне — музикознавець, скрипаль, педагог, знаний у Франції український громадський діяч Аристид Вирста. Достеменно не відомо, чи це була його власна ініціатива (як пояснював учений пізніше — з метою «врятувати цей цінний архів, щоби не пішов на сміття, як то дуже часто буває в нашій еміграції»²⁰), чи громадське доручення перевезти зібрання з півдня Франції в Париж. Однак точно відомо, що вже в жовтні Деніз Слабченко-Борне отримала кілька пропозицій щодо продажу архіву чоловіка. Серед перших були запити з Канади і від проф. Вирсти. Маючи сумніви щодо ціни документального зібрання, вона звернулася до Михайла Єремїва за порадою, оскільки «не хотіла зберігати всі ці цінні книги дуже довго», не лише через те, що мала матеріальну скруту після передчасної смерті чоловіка,

а й тому, що хотіла бути «впевненою до кого потраплять книжки», бо «також не вічна». Ситуацію ускладнювало те, що жінка не могла знайти складений Деславом каталог зібрання, без якого важко було оцінити його вартість. М. Єремійв згадав про суму в 150 000 франків, запропоновану представником ЮНЕСКО в 1963 році, однак радив не поспішати й висловив бажання приїхати на допомогу для оцінки архіву та спілкування з покупцями. Втім, невдовзі проф. Вирста викупив архів за 10 000 доларів²¹.

Серед інших цінних документів учений звернув увагу на два примірники рукопису «Дипломатична історія України», закінченого «кілька тижнів перед його смертю», обсягом «біля 1000 машинописних сторінок із ілюстраціями (побільше часті фотографії представників із коментарями та адреси представництва)»²². Аристид Вирста на той час тісно співпрацював з Науковим товариством імені Тараса Шевченка в Європі на чолі з ученим-енциклопедистом Володимиром Кубійовичем, яке від 1951 року функціонувало в містечку Сарсель під Парижем. Як науковець, він усвідомлював потребу в експертній оцінці рукопису, про що писав у жовтні 1967 р. А. Білінському в Австралію: «...повстає тільки проблема редакції «Дипломатичної історії України» правдивим істориком. На жаль, в Сарселю історика немає, а ми (тобто Жуковський і я) не маємо до того кваліфікації та часу»²³. Відтак «французькі» примірники рукопису не потрапили до відповідних рецензентів і на тривалий час залишилися в гаражі професора, а питання про їх друк не порушувалося.

Анонси майбутнього видання систематично з'являлися в європейських та північноамериканських періодичних виданнях лише в 1964–1966 рр. Архівна інформація та повідомлення у газетах засвідчують, що Є. Слабченко почав активно збирати бібліотеку українки та формувати архів, складовою якого були документи українських дипломатичних працівників, у середині 1950-х років. Однак у листі від 9 квітня 1964 р. до Є. Бачинського він указував на раніший час початку роботи в цьому напрямку: «Готую я Дипломатичну Історію ось вже майже 20 років, щоб мене не розхолоджували, нікому про це не казав»²⁴. Сказане не зовсім відповідало дійсності, оскільки в інших листах до Є. Бачинського і М. Єремійва²⁵ він говорив про цю працю як результат 10-річної праці, тобто, від середини 1950-х років, що ближче до істини, бо співпадає з початком його збирацької діяльності. Схильний до розголосу в пресі власних намірів задовго до їх утілення та щонайвищих оцінок незавершених праць, Євген Слабченко почав продукувати анонси цього видання на початку 1964 р. У такий спосіб він не лише прагнув привернути увагу до своєї роботи, а й знайти спонсора і очікував на комерційний успіх акції.

Вважаючи себе причетним до «цеху» дипломатів, він не забував згадувати про своє «дипломатичне минуле» і вбачав у собі «прихильність до дипломатичної науки». Проте виявлені у фондах ЦДАВО України документи свідчать про умовність таких тверджень.

Без належної освіти і знання жодної іноземної мови, 19-річний організатор дружин бой-скаутів у Білій Церкві Євген Слабченко у січні 1919 року справді потрапив до складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР до Сполучених Держав Північної Америки (наказом № 6 по МЗС УНР від 11 січня 1919 р. його було призначено другим аташе Місії). На той час він близько двох місяців перебував у найближчому оточенні провідників Директорії (як він указував у своїй автобіографії, з початку 1918 року його було «прикомандировано до Генерального Штабу», а з листопада 1918-го він був «адютантом при отаманові Петлюрі», потім — «урядовцем з особливих доручень при Голові Директорії п. Винниченкові»). Слід зазначити, що документальне підтвердження цих посад виявити поки що не вдалося, однак його особисте знайомство з Симоном Петлюрою і Володимиром Винниченком не підлягає сумніву. Одночасно зі Слабченком радниками були призначені Льонгин Цегельський (його було замінено на Іллю Епштайна), Юліян Бачинський, Максим Гехтер, секретарем — Віктор Казакевич, першим аташе — Андрій Шумицький, урядовцями — Ісай Баршак (Ілько Борщак) та др. Мойсей (Мусій) Кадець. Очолив місію Євген Голіцинський, під керівництвом якого 7 із 8 призначених, крім нього, осіб вирушили в нелегку подорож до місця призначення через Відень і Берлін. Однак до Копенгагена, який став останнім містом зупинки членів українського дипломатичного представництва у США перед виїздом до Вашингтону, місія прибула не в повному складі. Двоє співробітників вибуло, в травні було відкликано Голову місії, який передав свої повноваження радникові Юліанові Бачинському. Дозвіл на в'їзд до США отримали лише двоє «зі вцілілих» членів місії — виконувач обов'язків Голови та секретар. Як таких, що не отримали дозволу на в'їзд, аташе Слабченка та урядовця Баршака Юліан Бачинський відправив у розпорядження МЗС. Варто зазначити, що це не була виняткова ситуація: випадків неотримання дозволу до держави призначення було на той час достатньо. Однак Євгена Слабченка було звільнено наказом міністра закордонних справ УНР Володимира Темницького «з 1-го липня с.р. зі служби в Міністерстві закордонних справ УНР з тим, що по повероті нормальних відносин на Вкраїні матимете право вернутися до служби в Міністерстві»²⁶. Євген Слабченко вирушив до Відня і деякий час залишався там, сподіваючись зберегти дипломатичну посаду будь-якою ціною. Він звертався до виконувача обов'язків Голови місії, Міністра закордонних справ УНР, знайшов спосіб заручитися підтримкою Симона

Петлюри, і навіть — до відповідних українських органів у США. 8 вересня Голова НДМ УНР у Румунії Кость Мацієвич передав своєму колезі у США телеграму за підписом Головного Отамана, в якій містилося розпорядження: «Старшина Слабченко повинен наново зайняти свою посаду»²⁷. Передбачалося, що він має «догнати» місію, яка 1 серпня 1919 р. уже прибула до Вашингтона. Решту членів місії така поведінка обурила. В офіційному листі до нового Міністра закордонних справ Максима Славинського Юліан Бачинський намагався роз'яснити ситуацію, наголошував на відсутності у звільненого аташе достатньої освіти, знань англійської мови, культури поведінки та усвідомлення своєї відповідальності як призначеного на дипломатичну посаду і резюмував: «В виду неможливості працювати спільно з п. Слабченком, всі ми подаємо до димісії і Ви, Пане Міністре, займіться зложенням нової Місії до Америки»²⁸. Єдиним позитивом у даній юнакові характеристиці була констатація: «Щодо його національного обличчя — се українець свідомий»²⁹. У результаті цього листування, відсутності візи та деяких інших обставин Євген Слабченко до Вашингтона не потрапив. Він залишився на деякий час у Відні, згодом мешкав у Празі, потім перебрався до Парижа, де в середині 1920-х років кардинально змінив свої уподобання — почав займатися кінематографом та публікувати стислі інформаційні повідомлення в мистецьких журналах. Отже, для створення такої праці як «Дипломатична історія України» Євгенові Слабченку бракувало освіти й досвіду дипломатичної роботи. Судячи з його стислих повідомлень у пресі, схильності до наукових узагальнень він також не мав.

Однак, побувавши наприкінці 1940-х років у Канаді з метою пошуків роботи та додаткового заробітку і познайомившись з діяльністю Осередку української культури і освіти у Вінніпегу, його архівом, бібліотекою і музеєм, митець зацікавився проблемою збереження архівів і бібліотек у сенсі локалізації колективної пам'яті українців поза межами України та репрезентації української ідеї. Отримання матеріальної вигоди від такої роботи також передбачалося. Євген Слабченко сподівався, що знайде людей, які передадуть йому не лише свої книжки, але «і свої заощадження за тестаментом». Відтак він почав збирати українські книжки та документи, широко рекламував свою діяльність у цій сфері й залучав до неї знаних співвітчизників, розшукував дарувальників, а іноді купував бібліотечно-архівні колекції українських діячів.

Активна пошукова робота реалізовувалася в конкретних втілених і невтільених проектах: започаткуванні 1954 року «Збірки україніки» («Світової збірки україніки», «Міжнародної бібліотеки українознавства»), створенні Українського кіноархіву, Архіву української еміграції (з пер-

спективою перетворення його на Східноєвропейський архів), Українського дипломатичного інституту, підготовці «Українського світового путівника», Центральної української бібліотеки в Женеві тощо. Іноді ці плани здавалися землякам занадто перебільшеними і не реальними (Є. Бачинський навіть називав їх «хлестаковщиною»³⁰).

Найбільшими книжковими надбаннями Слабченка на початок 1960-х рр. стали бібліотека та архів сина протоієрея Києво-Софійського собору Симеона Трегубова, випускника 1-ї Київської гімназії і університету Монпельє, вченого-біолога, директора Вілла-Франкської зоологічної станції Григорія Трегубова та бібліотека підприємця, власника невеликого готелю в Сошо Данила Гречкосія. На віллі останнього в Ніцці за адресою 20 bis Avenue Mont-Rabeau³¹ через деякий час було розташовано збірку україніки, а згодом поселився і її упорядник із дружиною. Маючи на меті збирання книг і документів української тематики, Євген Слабченко не дбав про цілісність отримуваних колекцій. «Я все цікаве українське вибрав ... для моєї збірки україніки, а все не цікаве (російською мовою) тепер ліквідую — головним чином обмінюю на українські книжки. Шлях обміну й пожертв виявився продуктивним. Так, Польський літературний інститут у Парижі та редакція польського часопису «Культура» надіслали в обмін на польські книжки видання, присвячені Україні; відома балерина українського походження Рома Прийма подарувала свої фото; Михайло Єремійв передав добірки «Офінору». Поступово обсяг збірки зростає.

На червень 1962 року Світова збірка україніки Деслава-Слабченка налічувала понад 4 000 книжок про Україну та на українські теми вісімнадцятьма світовими мовами. Архів складався з 15 000 витягів із преси про Україну та 600 тек з документами, рукописами, творами українських письменників, художників, артистів, композиторів, науковців й історичних діячів, що перебували за межами України та 300 тек матеріалів про чужинців, зв'язаних із Україною й українською культурою. У її структурі збирач виокремлював загальний літературний відділ, українську дипломатичну бібліотеку; архів українських письменників, митців, науковців та чужинців — «співпрацьовників Української Справи», приватні архіви українських діячів. Станом на квітень 1964 року в складі Збірки і Дипломатичної бібліотеки вже налічувалося 4 780 позицій.

Ідея створення «Дипломатичної історії України» зародилася в процесі збирацької роботи. Тим більше, що Євгенові Слабченку вдалося з'ясувати деякі пріоритети фінансування таких проектів. «Одиною справою, яка знаходить підтримку, є видання українських та на українські теми книжок», — писав він М. Єремійву з пропозицією очолити дирекцію видавництва, яке б вони створили разом, назвавши його «Український дипломатичний інститут», щоб прирівняти свою працю до діяльності наукового

товариства чи академії³². М. Єремійв зустрів пропозицію стримано, але не без інтересу («якщо напишете конкретно, то я про це подумаю»). Крім «Дипломатичної історії України», для такого видавництва Слабченко мав й інші ідеї: серію видань: «Україна і Франція», «Україна й Італія», «Україна і Швейцарія», «Україна й Еспанія», «Женева, Льозанна, Вевей і Монтре в літературі 19-го століття» тощо. Перевагу було віддано «Дипломатичній історії України».

План праці формувався стихійно, з урахуванням доступних історіографічних джерел та за принципом «принагідної знахідки». З цією метою Євген Слабченко звертався до найширшого кола респондентів із проханням писати про діяльність дипломатичних установ УНР, надсилати свої фото чи книги цієї тематики. Так, його «мадридські приятелі» розшукали в архіві Міністерства закордонних справ Іспанії листування графа Тишкевича з королем Альфонсом XIII з українських питань, Михайло Єремійв — листування Хлопицького з Цісарем у Женеві та відомості про взаємини сина Султана Яхья із запорожцями, нащадок гетьмана Брюховецького передав свої дипломатичні матеріали тощо. За подібним принципом збиралися й ілюстрації: «якщо між фотографіями є якісь дипломатичні фотографії місій, може фотографії вірчих листів або українських дипломатичних пасів (я потрібую для Дипломатичної історії України якісь дипломатичні ілюстрації), відкладіть їх для мене»³³. Михайло Єремійв став фактично співавтором праці, оскільки не лише надавав Слабченку матеріали, а й розповідав про події та осіб, яких автор-упорядник не знав, давав цінні поради, виправляв помилки. На знак подяки він отримав обіцянку зазначити його праці в бібліографії та вказати на його допомогу в передмові.

Під час підготовки до друку «Дипломатичної історії України» періодично змінювалася структура праці: як послідовність та кількість частин, так і кількість розділів і навіть — томів.

На початок березня 1964 року текст мав 35 завершених розділів від Європейського конгресу в Луцьку 1429 року до початку Першої світової війни, 15 розділів автор доповнював. На тому етапі передбачалося два томи видання в двох частинах: перша — документальна (тексти дипломатичних нот, трактатів, конвенцій), друга — студії дипломатичної історії.

Спершу він планував видати працю в Швейцарії, оскільки обрахована в Парижі вартість видання — 1000 доларів за 2000 примірників — здавалася йому зависокою. Відтак неодноразово звертався до Михайла Єремійва з проханням знайти відповідну друкарню в Женеві чи Лозанні та взяти участь у редагуванні праці. Згодом знайшлися кілька друкарень. Та справа не рухалася.

Євген Слабченко домагався створення фондів для видання «Дипломатичної історії України» в Канаді та США, заснування з цією метою товариства («амікалю») колишніх урядовців дипломатичних місій у Парижі.

На початок липня кількість розділів збільшилася до 51, а у вересні на черговому етапі завершення роботи Євген Слабченко спрямував Михайлові Єремїєву зміст праці, яка складалася вже з 86 «розділів-статей». «Я зробив величезне зусилля, щоби її написати, хай тепер українське суспільство зробить зусилля, щоби її видати», — писав він, без зайвої скромності вважаючи, що свою «думку довів до великого результату»³⁴. Йому видавалося, що для друку праці має бути створений Комітет із 86 спонсорів зі США і Канади, пропонував Михайлові Єремїєву очолити Європейський комітет видання Дипломатичної історії України і просив написати всім знайомим та пропонувати їм долучитися до фінансування видання, опублікувати від свого імені анонси в «Канадійському фермері». Отримана Євгеном Слабченком нещодавно пенсія «від французької адміністрації» спрощувала його умови існування в постійних пошуках грошей, але друк праці самотужки він забезпечити не міг, відтак активно провадив «велику акцію в українській пресі Америки».

Михайло Єремїїв дав достатньо високу оцінку рукопису («виглядає дуже імпазантно»), однак висловив при цьому кілька істотних порад. Насамперед він пропонував змінити назву як невідповідну на «Причинки, або матеріяли до дипломатичної історії України», щоб уникнути зайвої критики «вчених дурників». Водночас щодо змісту зауважив як наявність істотних пропусків, так і «зайві» в контексті дипломатичної історії сюжету («знайомство Карла XII з Мазепою», «палац Кочубея в Ніцці» тощо).

Значно критичнішими були зауваження Євгена Бачинського. «Я не розумію, що власне Ви вкладаєте в Вашу Історію Дипльоматії? — писав він у відповідь на надісланий Деславом зміст «Дипломатичної історії України». — Чи історичний її розвиток? Чи діячів — дипломатів? Чи нарешті взагалі дипломатичну діяльність відносно України всіх дипломатів і всіх народів та держав, а не тільки самих Українців? З того як Ви її провадите та виконуєте це завдання, я бачу знову, що маєте багато РОЗГОНУ і «словоблудія», а мало СКРОМНОСТИ як кажуть з французька «гюмаліте»! І тому я дуже побоююся, що в результаті може вийти порядний ПШИК, — вибачте, бо все не «обнімете» як «необнятне» та ще в умовах наших і серед Українців і на чужині! ... Тому обмежте, оскільки потрібно з огляду на можливість, яку тепер Ви вже посідаєте і не поспішайте, а обробляйте [?] спокійно своє завдання... Ви ж не є науковець, знання і практики дипломатичної не маєте, а скорше письменник і

поет! Тому будьте уважні і обережні»³⁵. Архієпископ принципово не приймав як притаманний Слабченку спосіб збирання матеріалу (формулювання численних запитань до компетентних осіб або безпосередніх учасників подій, відповіді на які він використовував як самостійно написаний текст), так і манеру його репрезентації.

Євген Слабченко рішуче відкидав усі зауваження і пропозиції («щось змінювати — це визначає зменшувати вартість цієї великої праці», «буду дуже вдячний не критикувати, а ласкаво подати мені те, що маю додати»³⁶), апелюючи до «думок» новоствореного Комітету видання в Чикаго: «Ми не можемо надивуватись, що Бог дав нам такого автора, тобто Вас, і що ми маємо можливість тепер видати таку працю». Подібний комітет він планував створити в Австралії з допомогою колишніх пластунів, що дозволило б сподіватися на швидку реалізацію планів.

Згодом зажеврїла надія на видання праці у США. Віце-директор двох банків у Флориді («українець-банкїр з Міамі-Флорида»), ім'я якого Євген Слабченко не називав, пообіцяв йому фінансування видання шляхом створення паєвого видавництва з умовою, що в першому томі буде розділ про дипломатичну роботу Симона Петлюри. Автор-упорядник негайно розпочав готувати обумовлене доповнення. Новий розділ отримав назву «Симон Петлюра в описах чужоземних спостерігачів — дипломатів і журналістів». Це не зовсім відповідало поставленій умові, однак метод, яким послуговувався упорядник (збирання свідчень і документів), не передбачав іншого результату. А написати особисто цей розділ він не міг. Однак надія виявилася примарною через звичку Євгена Слабченка значно випереджати справу словами («ця особа нічого й чути не хоче про твори, які не скінчені»).

Та в травні 1965 року він уже писав Михайлові Єремїїву: «Справа фінансування ДІУ вже вирішена. Я хочу друкувати її в Європі, друкувати в Америці є дуже дорого. На слідуєчому тижні подам Вам кількість писаних на машинці сторінок та кількість літер на кожній сторінці для отої женевської друкарні, про яку Ви мені писали, щоби зробити кошторис, друкувати будемо 1000 примірників»³⁷. Місяцем пізніше, в червні, він ще раз підтвердив бажання: «Я дуже хотів би друкувати I-й том ДІУ в Женеві», а в липні він писав про намір друкувати в Женеві «Дипломатичну Історію України від 1914 до 1945 р.р.». Однак, попри завіряння в наявності коштів на друк, їх, очевидно, не було, оскільки в серпні в листах Євгена Слабченка з'являється інформація про початок акції в Австралії на збирання коштів для видання праці зусиллями студентів-пластунів. У вересні того ж року автор-упорядник інформував колегу Єремїїва про те, що він готується зробити кліше в Женеві, бо в Канаді «це роблять дуже зле, а видатки великі».

Одночасно Слабченко вивчав можливості видання праці в Канаді. З цією метою він розшукував зв'язки поміж колишніх пластунів та Січових стрільців. За підтримки «архипастиря скитальців» Івана Бучка³⁸ він отримав сподівання на можливість проведення на Різдвяні свята 1965 року старшими пластунами Вінніпегу «Вистави Дипломатичної історії України» з метою презентації ідеї та збирання коштів на видання. Збереглися непрямі відомості про те, що видати перший том «Дипломатичної історії України» у Вінніпезі Слабченко-Деслав планував за редакцією проф. Микити Мандрики коштом Дмитра Микитюка. Колишній старшина УГА і хорунжий УСС, Д. Микитюк, який чотирнадцятирічним підлітком добровільно вступив до Легіону Січових Стрільців, від 1930 року мешкав у Канаді, 1938 р. організував у Вінніпезі Станицю Бувших Українських Вояків, і був відомим меценатом та видавцем. Заходами цього громадського діяча побачили світ праці колишнього військового радника Симона Петлюри, віце-президента УНР в екзилі, генерал-поручника армії УНР Олександра Удовиченка «Україна у війні за Державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних сил 1917–1921 рр.» (1954) та колишнього керівника віденської сотні січових стрільців (1914–1915), засновника і керівника Братства УСС у США та видавничої кооперативи «Червона Калина», отамана Никифора Гірняка «Полковник Василь Вишиваний» (1956), п'ять томів видання «Українська Галицька Армія: матеріали до історії» (1958–1976). Крім того, він був «щедрим жертводавцем на Східноєвропейський дослідний інститут ім. Липинського, Катедру українських студій в Гарварді, Енциклопедію українознавства, Фундацію Т. Шевченка, НТШ, Патріарший фонд й інші». Очевидно, Євген Слабченко з огляду на свій колишній зв'язок із січовими стрільцями розраховував на фінансову підтримку Дмитра Микитюка щодо видання «Дипломатичної історії України» та планував поєднати презентацію видання з документальною виставкою.

Ще остаточно не погодивши деталі акції, він розпочав рекламувати її як мандрівну, що матиме великий розголос, і висилати для неї матеріали у Вінніпег. Під час Різдвяних свят виставка не відбулася, її перенесли на 1 лютого. Одночасно мала побачити світ і «Дипломатична історія України». Та, очевидно, вимога автора мати контракт, у якому будуть зазначені «його бенефіси» і які будуть гарантовані якоюсь інституцією, створила певні труднощі в спілкуванні з ним видавців. У лютому цього також не сталося («обіцяють закінчити в березні, — побачимо», — втрачав надію Слабченко), як і в березні. Натомість виникла ідея підготувати дві серії дипломатичних українських марок по шість одиниць: одну — документи, другу — видатні дипломати. Можливість «обрати» видатних серед українських дипломатів імпонувала Євгенові Слабченку,

хоч знань бракувало. Відтак він запропонував для серії на свій розсуд Дмитра Дорошенка, Олександра Шульгіна, Михайла Тишкевича, Євмена Лукасевича, Михайла Єремїїва та Миколу Троцького. При цьому вирішив порадитися з М. Єремїївим і попросити в нього їх фото. Той не лише піддав сумніву ідею в цілому («чи не краще видати картки, або альбом»), але й небезпідставно вказав, що М. Троцького важко назвати видатним, а Д. Дорошенко не був послом. Про себе скромно промовчав, а на заміну згаданим запропонував подати фото В. Липинського та барона Штейнгеля і склав список голів місій і посольств, яких він пам'ятав. Та й цей проект залишився нереалізованим.

У квітні, втративши надію, Євген Слабченко знову активізував пошуки спонсора в США. З незмінним оптимізмом стверджував, що йому нарешті «вдалося притягнути увагу американської еміграції до дипломатичної праці Дипломатичної історії України, яку аж тепер визнають як одну з найбільш визначних праць у вільному світі»³⁹. Та для оптимізму залишалося все менше підстав.

Не виключаючи невдачі з друком, Слабченко підготував п'ять примірників рукопису, депонування яких погодив (як він стверджував) у Ватиканському архіві, Бібліотеці Женевського університету, Архіві Британського Музею, один примірник мав бути переданий видавцям, ще один — зберігатися в банківському сейфі разом із його особистими документами⁴⁰. Враховуючи той факт, що А. Вирста виявив у його архіві два примірники машинопису цієї праці, можна зробити припущення про існування іншої кількості примірників або про те, що депонування також залишилося лише в планах.

Попри відверту критику одних сучасників та високу оцінку на рівні змісту — інших, скласти уявлення про цю працю можна лише одним способом — ознайомившись із текстом. Нині, через 50 років заплановано видання завдяки дієвому сприянню ексекютивного директора Осередку української освіти і культури п. Софії Качор щодо отримання електронного варіанту примірника «Дипломатична історія України» готується до друку в Києві за участі викладача Манітобського університету Ірини Константюк.

Помітною особливістю «Дипломатичної історії України» можна назвати популярний стиль викладу, підкреслену демонстрацію відданості автора українській ідеї, героїзацію подвигів козацтва (напротивагу заклику Б. Галайчука на створювати «народного пам'ятника»), інтерес до питань дипломатичного протоколу, висвітлення української історії через дипломатичні акції, надзвичайно стислий обсяг «розділів» (0,5–7 сторінки), заміну тексту розділу документом, брак аналітичних висновків та джерелознавчої критики тощо. Водночас рукопис має важливе значення

для дослідження розвитку українських студій за кордоном як історичне джерело, що дозволяє скласти уявлення про світогляд українських емігрантів, можливості доступу до інформації, застосовувані ними методи джерелознавчої критики тощо.

---

¹ Слабченко Євген Антонович (псевдоніми: Ежен Деслав, Євген Деслав, Євген Деслав-Слабченко, Євген де Слав та ін.; криптоніми: Є.Д., Е.Д., Д., ЕД; 8 грудня 1899 р., м. Таганча Канівського повіту Київської губернії (нині — Черкаська обл.) — 10 вересня 1966 р., Ніцца) — український громадський діяч у еміграції, кінорежисер, кінооператор, колекціонер бібліотечних і архівних зібрань, автор «Дипломатичної історії України». В юнацькі роки був одним із засновників дружин бой-скаутів у Білій Церкві, 1919 року долучився до повстання Січових Стрільців, деякий час перебув у найближчому оточенні Симона Петлюри і Володимира Винниченка. В січні 1919 р. призначений до складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР в США. Не потрапивши до місця призначення, залишився в еміграції. Мешкав у Празі, Подебрадах, Парижі, Ніцці. В середині 1920-х р. почав займатися мистецтвом кіно (автор класичних взірців кіноавангарду «Монпарнас», «Електричні ночі», «Марш машин», «Генерали без гудзиків» тощо), став активним автором більшості світових часописів з цієї тематики, був представником ВУФКУ в Парижі, працював у Франції, Іспанії, Швейцарії. Був схильний до самореклами і широкого анонсування незавершених праць. В другій половині 1940-х років побував у Канаді з метою пошуків роботи, однак незабаром повернувся у Францію. Відтоді почав збирати українські архіви, підготував до друку «Дипломатичну історію України», яку за життя автора не було опубліковано.

² *Госейко Любомир*. Про архів та дещо з архіву Євгена Деслава // KINO-КОЛО. — 2005. — № 27. — С. 29–35; Листування Євгена Деслава/ Упоряд., вступна стаття і коментарі о. Юрія Мицика; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України). — К., 2009. — 359 с. — (Серія «Джерела з історії української еміграції», т. 4); *Мицик Юрій*. З кореспонденції кінорежисера Євгена Деслава // Пам'ятки. Археографічний щорічник. — К., 2008. — Т. 9. — С. 126–168; *Мицик Юрій*. З листування кінорежисера Євгена Деслава // Наукові записки. Історичні науки / Національний університет «Острозька академія»; Українське історичне товариство. — Вип. 11. — Острог, 2008. — С. 83–86; *Мицик Юрій*. З архівної спадщини Євгена Деслава // Кіно-Театр. — 2009. — № 2 (82). — С. 35–38; № 5 (79). — С. 25 та ін.

³ *Череватенко Леонід*. Невідомий ювіляр // Кіно-Театр. — 1999. — № 6. — С. 22–23; Український представник французького кіноавангарду : (Євген Деслав (Слабченко) / Л. Госейко: Хроніка 2000. — 1995. — № 2–3. — С. 294–299 та ін.

⁴ *Матяш І*. Дипломатична історія України могла побачити світ в середині 1960-х ... // Україна дипломатична: наук. щорічник. — К., 2007. — Вип. 8. — С. 218–229; *Матяш І*. «Головна справа життя» (з листування українських дипломатів Євгена Деслава і Михайла Єремієва) // Там само. — К., 2013. — Вип. 14. — С. 419–463; *Матяш І*. Євген Слабченко: нові документи до біографії // Там само. — К., 2014. — Вип. 15. — С. 654–675.

⁵ Наприклад: *Кравець Андрій*. Всесвітня слава Ежена Деслава: режисер, якого вважали французом, був родом з Черкащини.— [електронний ресурс]. — режим доступу: // <http://www.pres-centr.ck.ua/print/news-39164.html>; *Черненко Валентина*. Євген Слабченко

(Єжен Деслав) випускник Білоцерківської гімназії. Громадський діяч, кінорежисер. — [електронний ресурс]. — режим доступу: http://akadionw.spb.ru/sites/default/files/magazine/pdf/Tri%20Sofii_1%281%29_2011_0.pdf

⁶ Див.: <http://www.dommuseum.ru/index.php?m=dist&pid=13394&PHPSESSID=9f960e4f09b72923997d8b3f5e1e482b>

⁷ Див.: *Матяш Ірина*. Дипломатична історія України могла побачити світ в середині 1960-х... — С. 218–229.

⁸ Листування Євгена Деслава... — С. 139.

⁹ «Коли будете писати, то до мого кіноімені додавайте ще і Слабченко, — вжиття псевдонімів для чужинців є від кількох днів у Франції заборонено. — повідомляв він Євгену Бачинському в Швейцарію 30 березня 1942 р. — Цим кіноіменем я підписав більш ніж 120 французьких фільмів і ось маю! В листах пишіть мені впрост пане Євгене та й годі» .

¹⁰ Див.: *Галаган М.* 3 моїх споминів. Ч. 3: (III Військовий з'їзд — делегація на Кубань — більшовицька навала — прихід Німців — дипломатична місія в Румунії). — Львів: Червона калина, 1930. — 174 с.; *Його ж.* 3 моїх споминів. Ч. 4. — Львів: Червона калина, 1930. — 203 с.; *Пеленський О.* Евакуація дипломатичного корпусу з Києва в січні 1919 р.: спомин // Літопис Червоної калини. — Львів, 1933. — Ч. 3. — С. 3–4; *Дорошенко Д.* Дещо про закордонну політику Української Держави в 1918 році // Хліборобська Україна. — Відень, 1920–1921. — Зб. 2/4. — С. 49–64; *Його ж.* Мої спомини про недавнє минуле. 1914–1920: в 4 ч. — 2-е вид. — Мюнхен, 1969. — 542 с.; *Онацький Є.* Українська дипломатична місія до Ватикану // Календар-альманах «Відродження». — Буенос-Айрес, 1954. — С. 29–61; *Його ж.* Українська дипломатична місія в Італії за перших шість місяців своєї діяльності // Календар-альманах «Відродження». — Буенос-Айрес, 1956. — С. 29–52; *Його ж.* По похилій площині: Записки журналіста і дипломата. — Ч. I. — Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1964. — 152 с.; Ч. II. — Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1969. — 262 с.; *Шульгин О.* Початки діяльності Міністерства Закордонних Справ України // Український самостійник. — 1957, грудень. — Ч. 4. — С. 29–32; *Кедровський В.* Рижське Андрусово (спомини про російсько-польські мирові переговори в 1920 р.) — Вінніпег, 1936. — 64 с.; *Кобилянський Л.* Українське посольство в Туреччині (1/XI.1918–22/V.1919) // Нова Україна (Прага). — 1925, червень–липень. — № 2–3. — С. 77–91; *Матушевський Ф.* Із щоденника українського посла // З минулого: збірник / ред. Р. Смаль-Стоцький. — Варшава, 1938. — С. 138–157; *Токаржевський-Карашевич І.* Царгородські спомини (1919–1921) // Визвольний шлях. — Лондон, 1952. — Ч. 7. — С. 25–34; *Сікевич В.* Сторінки із записної книжки. Т. 5. — Едмонтон, 1947. — 76 с. та ін.

¹¹ Червона калина: Історичний календар-альманах на 1939 рік. — Львів, 1938. — Т. XVIII: Україна на дипломатичному фронті. — С. 33.

¹² Червона калина: Історичний календар-альманах на 1939 рік. — Львів, 1938. — Т. XVIII: Україна на дипломатичному фронті. — 189 с.

¹³ *Токаржевський-Карашевич І.* До джерел наших державних традицій (Уривки із недрукованого твору «Історія української дипломатії») // Визвольний шлях. — 1955. — № 4. — С. 12–15.

¹⁴ Там само. — С. 13.

¹⁵ Там само. — С. 15.

¹⁶ Лист Євгена Слабченка до Михайла Єремїїва / Матяш Ірина. «Головна справа життя»... — С. 428.

¹⁷ *Галайчук Богдан*. Дипломатична історія// Історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1939 рік. — Л., 1938. — С. 178–180.

¹⁸ Там само. — С. 182.

¹⁹ Там само. — С. 183.

²⁰ Див.: *Череватенко Леонід*. Необхідні доповнення про те, як «Фантастична візія» Євгена Деслава потрапила в Україну // KINO-KOLO. — 2004. — № 21. — С. 94–95.

²¹ Нині архів перебуває у власності французького кінознавця, проф. Любомира Госейка. Детальніше див.: *Госейко Любомир*. Про архів та дещо з архіву Євгена Деслава...

²² Див.: *Череватенко Леонід*. Необхідні доповнення ... — С. 95.

²³ Там само.

²⁴ Лист Євгена Слабченка до Євгена Бачинського // Листування Євгена Деслава... — С. 133.

²⁵ Там само. — С. 135.

²⁶ Див.: *Матяш І*. Євген Слабченко: нові документи до біографії... — С. 664.

²⁷ Там само. — С. 665.

²⁸ Там само. — С. 665.

²⁹ Там само. — С. 665.

³⁰ Лист Є. Бачинського до Є. Деслава // Листування Євгена Деслава... — С. 248.

³¹ За цією адресою нині працює консульство Алжиру у Франції: CONSULAT D'ALGÉRIE 20 bis av Mont Rabeau

³² Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, D. Correspondence — Individuals, ND 1962-64, Vol. 3, File. 48.

³³ Там само.

³⁴ Див. *Матяш І*. «Головна справа життя» (з листування українських дипломатів Євгена Деслава і Михайла Єремїїва)... — С. 428.

³⁵ Лист Є. Бачинського до Є. Слабченка // Листування Євгена Деслава... — С. 293.

³⁶ Лист Є. Слабченка до Є. Бачинського // Листування Євгена Деслава... — С. 143.

³⁷ Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, D. Correspondence — Individuals, ND 1965-67, Vol. 3, File. 49.

³⁸ Див.: *Назарко І*. Архiepіскоп Іван Бучко (1891–1974) // Український історик. — 1975. — № 3–4. — С. 85–87.

³⁹ Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, D. Correspondence — Individuals, ND 1965-67, Vol. 3, File. 49.

⁴⁰ Листування Євгена Деслава... — С. 144.

В статье освещен процесс подготовки и попыток издания неопубликованной работы Евгения Слабченко (Эжена Деслава) «Дипломатическая история Украины». Указано, что благодаря содействию Центра украинской культуры и образования (Виннипег, Манитоба, Канада) рукопись готовится к печати.

Ключевые слова: Евгений Слабченко, Эжен Деслав, «Дипломатическая история Украины».

The article deals with the preparation and attempts to publication of Slabchenko Eugene (Eugene Deslav) unpublished work «Diplomatic History of Ukraine». Indicated that by promoting of Center of Ukrainian culture and education (Winnipeg, Manitoba, Canada) the manuscript is prepared for publication.

Keywords: *Slabchenko Eugene, Eugene Deslav, «Diplomatic History of Ukraine».*